

Pavle
Zidar

Moja domovina

Le zakaj, sem premišljal, nam hočejo Nemci podreti to brv.

Ko sem tako razmišljal, sem zaslišal, da so se v kuhinjo nateple človeške sence, ki so spraševale, če že spim. To je bila stara mama po materini strani.

Mama je bila prepričana, da me je že vzelo spanje. V resnici pa sem le mižal in bil napet kot odmevna ponev skale.

Vse sem slišal.

Stara mama je rekla: Naši vojaki so se umaknili. Fronta bo pri Radovljici.

Oče: Tovarno bodo razstrelili; ceste so minirane.

Stara mama: Voda bo od jutri dalje zastrupljena.

In tako naprej.

Treba je nakupiti zaloge, je rekla mama. Koruzne moke, sladkorja, masti, ker bo vojska trajala mogoče več mesecev, preden bo spet vse po starem.

No, in ob tem blebetanju me je res potegnilo v globočine meglenege sna.

Naslednjega dne zarana sva odšla z mamó v Kašto, veliko trgovino, podobno malo našim sedanjim marketom. Elico smo dali k teti. Tam pa je bilo že polno štirikolesnih vozičkov, v trgovini pa ljudi kakor na tomboli. Kupovali so vse, kar se je še dobilo. In dobilo se je dosti tega, kar gre pod kožo.

Po kakšni uri in pol čakanja sva z mamó le prišla na vrsto in odvlekla iz Kašte vrečo koruzne moke, več kil masti, pol vreče sladkorjevih kock pa še vseh vrst konzerv in konzervic.

Domov grede sva srečevala sorodnike, ki so tudi odhajali po nakupih.

Od sedlarja je nekdo prišel s konjskim komatom za vratom. Ven je kimala znana velika Lagojeva glava. To je bil naš grobar, ki je edini znal izkopati dobro, udobno jamo. Zdaj je šel kupit menda zadnji komat za svojo kobilo Lindo.

Prav pri tem sedlarju naj bi se jaz, ko bi bil dovolj star, izučil obrti. Tako je določila mama takoj po birmi, ki je nisem zaslužil zavoljo svojih

treh bogov. Pa ni bil vzrok samo v tem, da so me namenili za sedlarja, več mesecev tudi šteti nisem znal do pet. Mama je bila prepričana, da študent ravno ne bom, bom pa, kot ona, dober delavec. In se je bila mirno dogovorila s sedlarjem, da me vzame v uk, ko bo za to čas, zato sva večkrat, kadar sva šla skup na Jesenice, zavila k mojstru sédel in komatov. Mojster me je opazoval iznad svoje mizice, polne smrdečih lakov in maščob, mi mežikal in me vabil, naj sedem na trinožni stolček nasproti njega. A tam je tako zaudarjalo po klejih in smolah, práhu in usnju, žimi in morski travi, da mi je jemalo dih. To je mojster tudi spregledal. Povedal je mami, da sem preobčutljiv za te močne, neprijetne vonje, zato naj bi se mama raje premislila, morda bi bil dober vrtnar; to je tudi lep poklic, je tolažil mamó, vedno je človek na svežem zraku, pa vonji rož, sonce . . . Toda mama ni odnehala, sedlar da bom in konec. Zdaj, ko je Lagoja nesel zadnji komat in je kazalo, da mojster zapira delavnico oziroma bolj hiralnico, sem se oddahnil. Vedel sem, da ne bom nikoli več šel vohat smradu za vajo.

Ko je že divjala vojska, so me starši vseeno spraševali, kaj bi rad bil. Nihal sem med gospodom, takim, ki bere novo mašo, toda z bogovi še nisem bil čisto na čistem, in dokler tega nisem spravil na čisto, ni bilo niti misliti, da bi se pojavil na ljubljanski teologiji. Zato sem obupal, se zakrknil, rekoč, da ne bom nič.

To je bilo za mamó in očeta nekaj nezaslišanega. Biti nič.

Dobro, sta rekla, če ne boš drugega, boš pa svinjski pastir pri Gospe Sveti. Kar mi je bilo prav.

No, ko sva s tistimi vrečami prišla iz Kašte domov, je bil spet čas za v šolo.

Spet sem ocvrl jajček, mama je ta čas odšla po Elico.

Hotel sem zbežati kar tak, z rumenjacom okoli ust, a me je mama ujela in me zdrgnila s svojim robcem okoli ust, robcem, ki si ga je namakala v svoji slini.

To je bila najbolj obupna stvar, kadar me je doletela. Mamina slina je smrdela, in to sem ji tudi povedal.

Fuj! sem vpil.

Nekako sem se ji le iztrgal in izskočil iz barake kakor sprevodnik z vlaka, odšel k Cenčku, ki so mu tudi razčesavali črne kuštre z materinsko slino. (Cenčkovi so bili sosedje Teplijevih in zdaj smo že vedeli, da nestrpno čakajo svojih sonarodnjakov — Nemcev.)

Ti, sem vprašal Cenčka, ko sva odšla proti »kurbéli«, kako pa Teplijevi serjejo. (Imeli so stranišče skupaj z njimi.)

Tako kot mi, rjavo, je odgovoril.

A ne hitlerjevsko, belo?

Ne! Doslej še niso srali belo. Morda si še ne upajo, ker je še Jugoslavija.

Sem in tja je bila še kaka slika v oknu in zastavica, sveča pa nikjer ni gorela več; vse je popadla tihota in groza, ljudje so se plazili kakor bojni plin iperit (zeleno, zeleno, zeleno).

Rekel sem Cenčku, da so včeraj delili na Jesenicah smrt po dva din in pol (ceno zanjo sem si izmislil). Cenček je odvrnil, da je bila občutno dražja, vsak je moral prinesiti s sabo nahrbtnik in še sto din, če jo je hotel dobiti. Vse take so potem z vlakom ponoči odpeljali v Zagreb ali Karlovec. Cenčkov brat Luc ni maral ponjo, čeprav je bil že dovolj star zanjo. Skril se je raje pod posteljo in naročil Cenčkovi mami, da ga ni doma.

Mnogi pa so baje radi odšli po smrt, vriskajoč.

Gredé v šolo sva se spomnila na mrtvega bratrančka Poldka, ki so ga upihnila zelene mušnice najini teti Kati, stopila sva pred njegov grobek v obliki majhnega romboida, nato pa poiskala še Andrejčkovega s sliko, na kateri se je že kot angelček nasmihal živim.

Andrejček je bil naš najboljši učenec iz prvega razreda. Oči so se mu dobesedno bliskale od preobilja pameti. Nekega dne pa je dobil špansko, kakor smo tedaj pravili gripi, in nikoli več ga ni bilo nazaj v razred. Belo krsto smo nesli na majhnih tragah njegovi sošolci, njegova mama pa je vso pot do groba klicala njegovo ime. To me je tako razvnelo, da bi najraje rekel Andrejčku, naj pride že ven iz bele trugice.

Naš gospod kaplan ga je obilo pokropil, mu fino pokadil s kadilom v slovo in tudi spregovoril. V Angelčku je potem izšla njegova slika, prav ta, ki je bila na nagrobnem kamnu, spodaj pa je pisalo, da je žal umrl izjemno priden deček, ki je pokazal lastnosti, kakršne so redke pri otrocih njegovih let. To smo potem večkrat prebrali v Andrejčkov spomin.

Jaz sam pa sem Andrejčka ure in ure gledal na tej slikici, kadar sem le mogel.

To pot pa nismo mi čakali Marije Banko, ampak ona nas s kupom vezkov pred sabo.

Posedli smo vsak v svojo klop in se potihlo pogovarjali, dokler ni zazvonil njen srebrni zvonček.

Marija nas je skrito poslušala.

Glasovi so se nam porazkipeli kakor preobilje cvetov. Kar naenkrat smo govorili na ves glas in se prepirali, kdo je včeraj na Jesenicah dobil smrt in kdo ne.

Nisem vedel, da je niso dali vsakomur, kdor je prišel ponjo. Le najbolj močnim in zdravim.

Marija Banko nas je poslušala, nič ni rekla, čeprav smo šli že čez mejo dovoljenega hrupa. Zdaj vem, zakaj. Poslušala je razpoloženje domovine, po naših besedah je vedela, kje smo oziroma kje bomo čez nekaj dni.

Prav, prav, je rekla, ko smo se načivkali in smo sami začutili, da je čas že davno prekoračen, kakor kakšna državna meja.

Zaploskala je.

Včeraj sem vam rekla, da bom naloge za danes popravila. Nekatere bomo prebrali. Nekatere pa izločili . . .

Postal sem ves rdeč. Prepričan sem bil, da je na smrt obsojen moj stavek o Prešernu.

Tale naloga je recimo v posmeh tistemu, kar sem vam jaz govorila o domovini in življenju.

Odprla je zvezek in prebrala: Živimo zato, da umrjemo, vmes ga pa serjemo.

Tišina je zavalovala in že je sledil prediren krik smeha, nepopisnega, viharnega, ki je potegnil za sabo tudi našo ledeno mrzlo Marijo Banko.

Tega sevé nisem napisal jaz in sem se oddahnil.

Ves rdeč je bil namesto mene zdaj Pibernikov Binče.

To je napisal . . . napisal . . . Pibernik. Popolnoma neresno, prosim. Bine!

Ta je vstal. Obsuli smo ga z novo salvo smeha, tudi učiteljica se ni mogla zadržati, pritekkel ji je blažen smeh kakor otroška solza na dojko lička.

Sédi, sédi, je ponovila dvakrat. Najbrž je doumela, da je to Binče nekje ujel, si to zapomnil in včeraj uporabil za zadnjo šolsko nalogo, misleč pač, da je dobro.

No ja, no ja . . ., se je odsmejala do konca in odbrala spet neki drugi zvezek.

Spet smo zledeneli od strahu.

Nekdo, je spet zalistala po zvezku, je šolsko nalogo zamenjal za lep opisne vaje in je cele dve strani popisal, z malo začetnico seveda, france prešeren, france prešeren, france prešeren . . . Vinko, zakaj?

Malejev Cena je vstal in skomignil z rameni, njegov nesrečni pogled je iskal srečo na stropu.

Vsi smo se v trenutku spomnili, kako smo bili Cenu nevoščljivi, ko je pisal, pisal, pisal in vse popisano skrival z roko.

Veselo smo se hahljali.

Le dva ali trije iz razreda so doumeli, kaj je treba napisati, vse drugo je bila čista traparija.

Ali me niste razumeli? je vprašala učiteljica, ko je odložila zvezek za zvezkom na mizo in spet sedla za kateder.

Neeee, gospodična! smo odpeli.

Prav. Saj naloge nisem redovala, zato pa bomo za spomin, ker se morda dolgo dolgo ne bomo videli, pisali v zvezek nekaj, kar sem si jaz za vas izmislila. To boste odnesli domov. Prosila bi vas le, da zvezek kdaj pa

kdaj vzamete v roke in preletite, kar sem sestavila vam in sebi v spomin. In še nekomu.

Vzela je košček bele krede in na zeleno podlago table začela počasi pisati, da smo slišali šum nastajajočih črk iz bele krede, kakor da došumeva mleko na štedilniku.

Najprej je napisala naslov.

Moja domovina.

Domovina je kakor mama in oče z enim ali več otrok. Pod njeno streho smo varni. Neredko se zgodi, da po nemarnosti človeka streha domovine zgori. Postaviti nazaj dom je težko. Kaj šele tako lep, kot je naša Slovenija. Veliko domovin je že zgorelo do tal. Ene so v pepelu zginile za vselej, druge so iz pepela vzplapolale lepše kot prej.

Vaša učiteljica vam vsem sporoča, da bomo morda goreli, a da ne bomo do tal. Tudi otroci morajo biti v takih časih pogumni. Jezik naroda, to so zidovi domovine, njena streha pa je pesem. Ko vam bodo vsiljevali tuj jezik, ga ne spustite noter, kjer kot bela vata rahlo rahlo živi materinščina. Tujci vedno nekega dne odidejo in zidovi domovine se potem čez noč obnové. Streho sinjega slovenskega neba bo obsijala spet mavrica, ki se bo napajala v Savi, Soči in Dravi . . .

Bil je to dolg spis za zmogljivost razredne table, predvsem pa naših prstov. Tablo smo morali kar naprjéj brisati in sušiti s krpo, da smo lahko spet dalje škripali s peresniki. Nazadnje je bilo spisa le konec.

Vprašali smo Marijo, če pripišemo spod — oblika, delo.

Ne, je odgovorila Marija Banko, saj to je ja prepis moje naloge za vas. Ocenil jo bo čas.

Obrobil jo je lep nasmeh, poln temne skrbi in školjčnega srebra.

Nalogo smo potem trikrat prebrali, najprej dva bralca, nato pa skupaj, zborno.

V nji je bilo nekaj, česar še nisem razumel, a sem čutil, da bom prav to od tega dne dalje vse bolj in bolj dočuteval, kakor recimo včerajšnje čudno govorjenje stare mame.

In prav od tega dne dalje so nastopili dogodki, ki so že imeli svoja vidna znamenja.

Na Petelinu, pravzaprav na skali, ki je rasla kakor podočnik iz Možakljine strmine, je zaplapolala Hitlerjeva zastava. Vsi smo jo šli gledat, cel Javornik, od Gornjih Borovelj do Spodnjih, tja do Zajavornika.

Bila je rdeča z belim krogom in nečim črnim na sredi.

Tisti, ki so imeli daljnoglede, so nam zatrjevali, da je Hitlerjeva »fana«.

Kako moreče je to delovalo na vse! Odhajali smo s Senožeti, kjer se je najbolje videla, kakor poscan regrat.

Niti eden ni upal več zakričati, da je treba to prekleto cunjó izrúvati iz naših tal.

Vsi smo se začeli nečesa nevidnega bati. Verjetno pete kolone, o kateri sem še vedno mislil, da je to le ris črnih ščurkov, ki napadajo barako. Toda ob primeru te zastave sem se začel ovedati, da je biti petokolonaš, imeti pravzaprav drugačen obraz, kot ga imaš v resnici. Spodaj, pod vidnim ksihtom, imajo petokolonaši še več ksihtov, če je treba tudi sto.

To sem spoznaval tudi tega dne doma. Nekdo od maminih se je spomnil, da smo Korošci, stara mama pa je privlekla na dan, da je iz samega svetega Bleiburga (ne Pliberka).

Sem in tja sta mama in oče, kakor stara papagaja, preskusila svojo zarjavelo nemščino, kakor recimo: Joža (to je bil moj ata), das Kind versteht ja alles (otrok ja razume vse); to se je tikalo mene, ker sem kakor divji konj vlekel na uho.

A jima je kar šlo. Nemščina se je začela oglašati. Vsak dan kak miligram več.

Groza pred bombardiranjem je tudi porasla. Vsak večer smo dobesedno tresoč se odhajali na borna ležišča in prisluškovali grozeči temi, po kateri so se oglašali koraki oziroma pesek pod njimi.

Ljudje so se začeli ponoči sestajati. Kovali so dogovore.

Iz teme so me začele obiskovati spake, ki so potem vame izpraznile svojo žvepleno sapo.

V kuhinji in sobi smo imeli pripravljenih več posod z vodo, celo škaf in banjo, če bi bila voda res zjutraj zastrupljena ali če bi ponoči baraka začela goreti.

Panike podnevi pa so prihajale in odhajale kakor šale. Tete recimo so me ostró prijemale, da ne bi kakega odvrženega predmeta pobral, zlasti ne nalivnih peres. Na Hrušici je bajè deset otrok od nalivnih peres, ki so jih pobrali, oslepelo. To so nemški peklenski stroji. (Ali jih izdelujejo v peklu?)

Bližala se je cvetna nedelja in stari, dobri Pajer s kurjim krofom, je odšel na Obranco, kjer je rastel krampus (brinj) in še raznovrstni bršljani. Vse to je nasmukal, narezal in privlekel domov, šel še v Graben po vrbovo šibje in začel plesti tri bogance in še dve igračkasti, veliki komaj za ped.

Na velike smo potem navezáli pomaranče, jabolka, fige in čisto na vrh, kot rep, zasadili oljčno vejico. Njeni lističi, sežgani skupaj s krampusom (brinjem) ter kadilom, so bili odlično sredstvo proti viharjem s strelami. (Prec so poniknili.)

Na samo cvetno nedeljo, ko smo se zmigali iz svojih gnezd, smo kot prvo novico zvedeli, da smo v pravi vojni z Nemci in da je bilo glavno mesto kraljevine zgodaj davi bombardirano. In da ga še vedno, prav ta čas, zasipavajo z bombami.

To nam je pritekla povedat stara mama, praznje oblečena. Zahtevala je od vseh nas, naj gremo za njo poslušat radio.

Odšli smo.

Za sabo smo zaprli vrata, iz radia pa se je nekdo drl, da je platno kar trgalo. Slišalo se je eno samo besedo, dolgo kot opičje sranje: Ausradien, ausradien . . . Temu blebetanju pa je sledil zvočni, lahki: Heil . . . heil . . . heil . . .

Začeli smo se spogledovati. Vedeli smo, da poslušamo Adolfa Hitlerja. Ausradien je pomenilo zbrisati nas — mene, mamo, očeta, sestrico. Heil, heil, heil pa je pomenilo pritrjevanje temu dejanju.

Nato je stara mama obrnila gumb pri škatli in iz Ljubljane so začivkali, da naj mirno pričakamo svojo nelahko usodo. Naj se ji ne upiramo, kakor se ji pred tisočletjem in pol ni sam Jezus. Prav v takem času je počakal, da so ga ubili. (Baje je bil celo vesel.)

Nič drugega naj ne storimo, kakor veselo čakamo.

Mama je začela jokati: O moja zlata Jugoslavija. O . . . o . . . o! Sigurno so ubili kralja, ljubega Petrčka II., ki ni še nič drugega storil, kot milo gledal svojo dobro mamo kraljico.

Beligrad je bil torej stolčen.

Vojska v teku.

Kam z boganco? sem vprašal. Samo zato, da bi kaj rekel.

Saj res, so se prebudili vsi. Ugasili veliko, črno bakelitno škatlo, rekoč: Z boganco pa v cerkev. Naše nam še niso bombardirali. Hvala bogu.

A v prvi svetovni vojski so italijanska letala preletela Pokljuko in le odvrгла bombe, zadele pa so presvetelega Albuina (to je našo cerkev) naravnost v zvonik. Svetnik v obliki cerkve je začel goreti, zvonovi so se zatrkjali čez obzidje v vas.

Prežalostni in potrti smo nazadnje le pognali na vseh koncih Javornika iz tal in se pomikali na »kurbélo«, kjer se je potem začela ena tistih dolgih maš, zavoljo katerih sem bil vsak četrtek ob treh popoldne križan z vzgojnimi napotki za nedeljo. Šele po maši sem počasi vstajal od mrtvih, to je nazaj v svojo živo naravo radovednega otroka.

Cerkev je bila polna zelenja. Vsepovsod so drhtele oljkove vejice, ki so jih držale v rokah stare ženice, otroci pa se nismo mogli ogniti stari navadi, da ne bi drug drugega poščegetali s krampusom (brinjem). Neredko

pa smo se tudi stepili, tako da se je nakit sadja razvezal in se razletel po tleh, od koder ga ni bilo moč dobiti nazaj.

Mašo je imel stari župnik Žigante, iz zakristije pa je bled in neprespan pogledoval Ivan Dobrovoljec, naš katehet, še mlad fant, katerega so Nemci kot prvega pregnali v Srbijo, medtem ko jo je prevežani Žigante stisnil kot zasebnik na varno na svoj dom v okolici Lesc in se tu potuhnil za cela štiri leta.

Župnik nam je s prižnice povedal to, kar smo že vedeli, da smo namreč od danes zjutraj v vojni z močnimi sosedi, da so prve žrtve že padle. Kri torej je bila že prelita. In se bo še prelivala, je nadaljeval, mi, kristjani, pa smo dolžni zdaj moliti in veliko potrpeti; vstajenje nas ne bo obšlo, če bomo pametni.

Še je čvekaril, a med drugim je prosil, naj mu delavci odpusté trde besede, ki jih je na njihov rovaš trosil v preteklosti, češ da naj oboji zdaj zakopljejo politiko ali pa bo le-ta zakopala ene in druge.

Sledila je péta maša in obred žegnanja boganc, potem še ofer, kjer so zažvenketali srebrni novci.

Jaz sem najraje gledal starega Lorenza z belim metuljčkom pod vratom, ki je ob vsakem ofru dal Žiganteju sto papirnatih din. Zato pa je malo dàlj lahko poljubljal moštrančko.

Zadnjič je bil to nedeljo zbran tudi ves učiteljski zbor, od naše Marije naprej do veličastnega Rabiča, ki je na koru dirigiral otroškemu pevskemu zboru, pa do skrivnostne gospe Kernove, ki je bila vsa v črnem, pa do moje drage Poldke Uhanove, ki je imela svojo klop ob obhajilni mizi. Bila je lepo oblečena, s svetlo sinjim klobučkom na glavi in z belo mrežico na očeh. Bila je velika, močna in temu primeren je imela tudi značaj.

Ko se je »kurbéla« preimenovala v Karner Vellach in so se od nekd privlekle nove učiteljice iz samega Vaterlanda, je Poldka lepo postala krojačica v delavnici pri svojem bratu. Če si jo pozdravil, ti je sicer odzdravila, najbolj všeč pa ji je bilo, če so otroci pozabili na to nekdanjo prvo in sveto dolžnost — pozdravljanje učiteljic. Le to in samo to jo je obvarovalo pred izselitvijo.

Po maši smo se razgrnili s bogancami na vse strani. Mnogo nas je odšlo čez Zastrano pod Kresom proti domu. Od tam je bil namreč prekrasen razgled na pokopališče, šolo in tja dol do Soteske.

Zaslutili smo, da je s poukom in mašami konec, zavoljo tega smo bili nepopisno dobre volje.

Nemcev pa še ni bilo od nikoder.

Kako so mogli bombardirati Beligrad, če pa niso niti Jesenic; začné se menda na začetku in ne na sredi, sem premišljaj sam zase in to nekaterim tudi povedal. A so se mi vsi smejali. Smejali so se mi tudi, ko sem

jim povedal, da sem zjutraj slišal po radiu rjoveti Adolfa Hitlerja, kako nas bo vse izradiral.

A vesele poti je bilo prekmalu konec. Ven smo prišli za Sedejevim mlinom, na sam mejni trenutek med krajema, na most, kjer je odcep ceste šel tudi v Trebež.

Tam sta se Polčeva dva poslovila od nas treh — mene, Cenčka in Vika — noseče svojo boganco, omlateno od nakita pomaranč. V cerkvi sta se bila stepla s Potočani in metli sta ostali prazni, samo oljčni repek je moled iz sredice, kakor pri sraki rep.

Dan je potem mineval v mučnem, napetem čakanju okupatorja.

Stiskali smo se doma okoli mize ali pa se obiskovali samo v baraki, hodili k stari mami poslušat radio, kjer so tista hreščeča »ausradieren« in »heil« še dostikrat do večera ponovili v našo nepopisno grozo.

Le Tepljevi, čisto na koncu barake, so spustili iz svojega radia jodlaste nemške koračnice, ki bi lahko s svojim kamnitim taktom trle lan ali drobile pšenico v moko.

Prosil sem mamo, če bi smel iz tega mrtvila vsaj k sestrični Faniki v Zajavornik, kjer so tudi imeli Elico, a so jo klicali kar Elza.

Ampak nikamor drugam, je zapretila mama, da ne bi šel spet k stari mami!

Kje pa! sem se zgrozil, saj potlej te ne bi ubogal, zraven pa sem pomislil, ravno prav, gredé pa še k nji.

Zaplesal sem po velikem barakarskem dvorišču, od hišne sence senčenem, ki je padala kakor obsenčenje s svinčnikom ob geometrijskem telesu.

Hitel sem mimo Mulejeve gostilne na stransko pot, po kateri se je prišlo naravnost k moji krstni botri, nato je sledilo še nekaj ovinkov, kakor po kakšni skrivalnici, mimo mizarstva Potočnik, mimo Kovačiča in Droleta, in že sem bil na stezi, ki je tekla po Čopovini tik pod hrasti, lipami in kostanji.

Pri teti pa je bilo od daleč slišati, da se kregajo.

Teta Fani si je na sam dan nemškega napada na nas privoščila napad drugačne vrste z zelo hudimi posledicami zanjo in za strica.

Kaj se je bilo torej zgodilo, da je izbruhnil prepir s tako hudimi posledicami?

Tetine kure so bile zašle na »nemško stran«, to je na vrtove in travnik Baumgartnerice. Pravzaprav samo v njen ribez, ga nekaj posmukale in v zavetju našle prst, suho in toplo, ki so jo uporabile za priljubljeno kurjo kopel.

Baumgartnerica, zaribana folksdojčarka, ki je bila od Hitlerjevega vpi-tja, da bo Slovence izradiral, kot v transu, je nad teto Fani povzdignila glas, da mora kure takoj poklicati domov, češ da ji delajo škodo. Moja teta

pa je premogla veliko duhovite zlobe. Začela je imenitno sosedo, obloženo z uhani in dolgim srebrnim ustnikom, v katerem se je cvrl čik, preprosto tikati. Rekla ji je, da ji njene kure ne delajo škode, pač ji dela škodo ona, ker je Nemka. In sicer ta hip, ko Nemci še vedno bombardirajo Beligrad.

Baumgartnerica ni pričakovala tako silovitega odpora. Kar sapo ji je vzelo. A zmogla je še reči, da ji bo teta to krepko plačala.

Ko sem se naigrals s sestrično, je bilo že kar pozno, teta mi je odrezala kos potice in me poslala domov, jaz sem res odšel, a ne domov, temveč k stari mami.

Hodil sem po bregu umazane reke Javornik, poslušal njen šum in vlekel vase njen grenki vonj.

Sonce je spet lezlo za Petelina.

Stara mama mu je sledila z zaprtimi vekami. Ko je lesa zacvilila, jih je spodvihala s pogledom in me, kremžeč se, pričakala.

Najprej sem ji povedal, da sta se teta Fani in Baumgartnerica skregali. Zakaj? je vprašala.

Povedal sem ji, da zavoljo kur.

Mhm, je odjamrala, zaprla oči in sledila zahajanju sonca.

Torej je na svetu najvažnejši pisk s piščalko? sem vprašal boječ.

Odprla je spet smetanaste veke in me pogledala križem.

Ti si osel, je odvrnila. Kakšen pisk neki! Rekla sem vse: barva in glasovi zbudijo človeško srce. To dvoje je tista krhka moč, ki omogoči naše življenje ali narekuje njegov konec. Če svoje pameti ne pomakaš v dobroto srca... Pa saj ti zaman govorim, le pojdi domov.

Ne, ne grem!

No prav, grem pa jaz, in se je dvignila z bolečino na obrazu ter odšantala, pri tem pa vlekla za seboj debelo nogo, kot Malejev Amerikanec svojo navznoter obrnjeno.

Ni bilo kaj, moral sem oditi skozi češminko rdeči večer, poln črnih pikic, razmišljajoč o dnevu, ki je gineval.

Začutil sem, da se res nekje godi vojska z vso svojo krutostjo in naenkrat sem se spomnil spisa, ki nam ga je Marija Banko s svojo lepo, enakomerno pisavo na tabli prepustila v prepis, nato pa še v spominjanje.

Začutil sem, da domovina gori. Le na Javorniku se še ne vidi, kako.

Bil sem žalosten. Vse okoli mene je bilo odeto v isto čustvo. Še Kejžarjev pes, ki me je vedno oblajal, je bil pobit in vase zaprt.

Na križpotju proti baraki je stal mogočen Levarjev oreh in pod njim so stali moški. Obmolknili so, ko sem šel mimo. Bili so temni, kakor da so prišli na dopust z onega sveta. Nikogar od njih nisem prepoznal.

Zavil sem proti domu, pravzaprav sem šel za barako, kjer je bil trak zelenice in ob nji cesta, na kateri smo otroci vsako leto enkrat priredili kanonado tako, da smo iz Svetinovega plotú iztrgali planko in z njo stre-

ljali tako, da smo jo postavili navpik kot raketo, nato pa pritisnili z nogo kot na pedal. Tresk, ki je sledil, je bil kot pok s strašilno pištolo, toda prah, ki se je pocedil na obeh straneh krajnika, je bil kot silen, gost oblak. Streljanje te vrste je zasulo naše spalnice, zlasti pohištvo, s finim prahom, po katerem si lahko s prstom risal ali pisal.

Domov sem prišel z našega konca, s konca, kjer so stanovali Teplijevi, zmagovalci nad Kraljevino Jugoslavijo.

Ti so v stanovanju že razgrajali od veselja. Pili so, jedli, jodlali in bogve kaj še, morda so se celo topli.

Šele v tem hipu, ko sem zaslišal to veselje nad polomom svoje domovine, do včeraj tudi še njihove, sem popolnoma doumel pomen pete kolone. To so bili in bodo izdajalci najsvetejšega. Na ven se delajo to, kar si ti, v sebi pa so bitje z zverženim obrazom.

Kako, da tega nisem spregledal že prej!

Naslednjega dne smo čisto poklapani odšli v šolo. Mama mi je rekla, da grem mogoče zadnjikrat v slovensko šolo.

Sonce je cekinasto cedilo svoje solze na travnike in polja. Molčé smo se zgrinjali v staro šolsko stavbo, porumenelo kakor star papir.

Marija Banko nas je že čakala, bela kot sveča.

Tiho smo posedli kakor ob mrliču, ki je na parah.

Bili smo vsi, razen Okijevega Hanzija.

Na katedru so bili zloženi kupi zvezkov in risb, ki smo jih ustvarili med šolskim letom, pa ročni izdelki, izžagani iz deščic, ali spleteni iz volne. Čisto na robu pa so bili naši izkazi ali naša plačilna kuverta.

Marija je vstala — bela kot sveča — rekoč, da je šole konec, v obeh so se ji premaknile leče iz solz.

Odslej, je sklenila roke kot veroučitelj Dobrovoljec, se ne bomo več videvali, če pa se bomo, se bomo bogve kje. Kot veste, imam tudi jaz svojo mamo in očeta, k njima se odpeljem danes. Vsem sem tudi zaključila razred; izdelali ste vsi.

Ob teh besedah nas je obšlo nekaj toplega, veselega. Najbolj pa mene in Malejevega Cena. Midva bi utegnila imeti kak cvek, če bi Kraljevina potrajala.

No, tole bomo razdelili, je rekla in položila roko na zvezke iz lepopisja in na drugo kramo.

In brez prerivanja so deklice ročno razdeljevale naše stvari iz papirja, le izkaze nam je Marija podelila osebno, s svojo belo, po milu dišečo roko, in vsakemu še kaj osebnega povedala, ko je bil poklican.

Meni je na primer rekla: Zvonko, Zvonko, fejest fant si bil, tak ostani, ko bo čezte šlo najhujše.

(Tega sem se kasneje pogostoma spominjal, kar mi je bila rekla ob slovesu 1941.)

Napenjal sem ušesa, kaj je komu naprerovala, in menim, sedaj šele, da je prav vsakemu napovedala srž njegove usode; pa tudi to, s čim jo bo ugnal.

Od kod ji to, da je to videla. Morda od tega, ker se je tudi nji bližala smrt. Umrla je tako rekoč na pragu svobode, 1. maja 1945.

Ko je vsem razdelila izkaze in napovedala usode, je imela eno samo željo še, da bi zapeli himno, a ne preglasno, ampak tiho, samo zanjo in štiri zidove ter strop.

A na njen zamah z roko tri, štiri smo se iztrgali kakor podivjani in tulili, ne peli — Naprej, zastave slave!

Mislím, da so naši šolski soséde kar otrpnili, ko so zaslišali rjovenje himne, hkrati pa zaslutili, da ta rod mularije, ki je stikal po sadovnjakih za tepkami, le ni kar tako hodil v šolo.

Urico ali kako minuto več je potrajal ta zadnji dan slovenskega pouka.

Marija Banko ni želela, da bi šli spet skup v trumi do njenega stanovanja, češ da ima še neka opravila na občini in potem še nekje drugje, zato naj je ne čakamo, ampak lepo, pridno odidemo naravnost domú.

Nevarnosti vseh vrst rastejo kakor vročina, je še pridala, in mi smo bili že sposobni razumevati te simbolične abstrakcije, se tiho pobrali iz velikega razreda, kjer so po stenah samotno obviseli prirodoslovni pripomočki, slike srn, medvedov in gob v barvah, družine iz rodu mačk: risi, levi, tigri, pume.

Zasmililo se mi je vse to življenje na slikah. Zavaljo njega smo kdaj pa kdaj tudi trpeli, zlasti ko smo med sladkovodne ribe prištevali tudi sardine v škatlah, med mačke pa kamele, ki so bile naslikane na škatlicah z dateljni. Marija Banko je bila ob takih neumnostih silno huda in je v notes zapisala slabo oceno.

Tudi živali so bile otožne, ko so pospremile, začarane v nepremičnost, naš odhod, celo odkimovale so in spuščale za nami glasove.

Z zvezki in risbami v rokah smo zapuščali »kurbelo« po trije ali po dva skup, ne vedoč, da se bomo čez nekaj mesecev spet videli v istih okoliščinah, le da se bodo pod slikami živali pojavili drugi napisi — Der Bär und Eisbär pod medvedjo družino, pri srnjadi Das Rotwild, pri lisici zvitorepki Der Fuchs in pri levu Der Löwe.

A sedaj smo pač hiteli pred nepredvidenimi dogodki, ki so lebdeli v zraku kakor zli duhovi.

Bila je vojska.

Slovenski Javornik in Koroško Belo je pritiskala k tlom tihota, kakor da sta kraja že zadavljena.

Naslednjega dne, v torek, pa se je že začel tako imenovani véliki teden. Zgodaj zjutraj je treščila med nas v baraki novica, da se mimo Lorenzove trgovinice valé namesto Nemcev kolone Italijanov. Kolone, kakršnih svet še ni videl.

Ta svet, ki tega še ni videl, smo seveda mi, Javorničani.

Zato smo kar tekli h glavni prometni žili ali državni cesti št. 1, da bi videli prihajajoče Italijane.

Res so bili. S klobuki in peresi, mulami, z mul pa so se povešale strojnice.

Cok, cok, cok, je bilo slišati ritem marširanja.

Včasih je kakšen italijanski častnik kaj zapoveljeval v tujem, pojočem jeziku.

Stari Mencinger, ki je úmel laško, nam je prevajal komande. Bile so: ne spi, korakaj, glave pokonci!

Cesta je čisto pozelenela, kakor da so iz asfalta pognale ohrovtove glave.

Glej, glej! se je nenadoma vzpel med nami glas.

Za napeto dejanje operete je poskrbel italijanski pešak, ki je, korakajoč, spal in se je obešal muli za rep. Bilo je nepopisno smešno. Mulo-vodec, ki je žival vodil, jo je kajpak z vso močjo vlekel naprej, ta, ki je spal oziroma se je delal, da spi, pa jo je za rep vlekel nazaj.

Saj jo bosta, žival ubogo, pretrgala, je šlo od ust do ust.

Ne bosta je, se je oglasil Mencinger, mula je trpežna žival.

Vse nas je seveda zanimalo, zakaj se ji vojak obeša za rep.

Zmartrani so, je pojasnjeval Mencinger, saj korakajo iz Rima, Milana, Torina; korakajo noč in dan. V resnici pa so le od Rateč. Tam so taborili nekaj tednov, nabirali moči in čakali, da tvor dozori oziroma da jo naši graničarji pobrišejo na »frontno črto pri Radovljici«. Ki je sploh ni bilo. Ta slavna, nepremagljiva črta se je vdiralala vse globlje v državno tkivo, dokler ni v tem tkivu prešla v nič.

Sem in tja je kdo od italijanskih častnikov stopil iz zelene kače valečega se vojaštva k nam, gledalcem in povprašal: Dove sono i Serbi?

In Serbia, je odgovarjal Mencinger.

Bene, bene, grazie, so odgovarjali častniki in se spet uvrstili v kačo valečega se vojaštva.

Nato nam je vsem Mencinger pojasnil, kaj sprašujejo častniki.

Iz Zasipa pa ni bilo častnikov, ki so tam vadili z bajoneti odpirati tanke.

Niti en strel ni počil. Ne na Jesenicah ne na Javorniku.

Šele pogled na te kolone me je prepričal, da naš Rajko ne bi nič opravil z vsem tem orožjem. Zadostoval bi le en samcat zaglušen pocek iz pištole in našega najmočnejšega Javorničana ne bi bilo več.

Moja predstava o nepremagljivem Javorniku je bila v hipu poteptana.

Zvečer so se že razlile po naših prašnih makadamih italijanske patrulje, po trije, štirje vojaki skupaj, prijazni in klepetavi. Finžgarjevemu Johanu so celo prepustili eno od pušk, da si jo je ogledal. Do neke mere je nas v baraki ta okupator celo razveselil, predvsem zavoljo Teplijevih, ki so tako prepričani pričakovali nalet nemških enot in so si vse te dni

nazdravljali s požrtijami za to priložnost. Kako majhni so bili iznenada, ko so nas okupirali Italijani, dobesedno ponižni, pritlehni. Njihovi računi so bili čisto zmešani, sezname za naše izselitve brez pomena.

Folksdojčarji so onemeli. Nobenega ni bilo več na spregled.

Veliko noč smo počastili tako kot lani, s peko potic, pirhi, šunko, jedkim hrenom; potice smo kot vsako leto pekli pri Levarci, ki je imela v kleti pravo krušno peč in je ob navalu na oba javorniška peka dobrodušno priskočila na pomoč, v zahvalo pa smo ji morali pripeljati le bukova polena in ji stisniti kak dinar.

Ker sem pri Levarci pomagal pri podaji drv, ko je kurila peč, mi je za lon dala krono, to je četrtno dinarja ali petindvajset par. Navadno sem bil brez žepov ali pa sem imel zelo raztrgane, zato sem se bal, da četrtna ne bi izgubil. Spravil sem si ga kar v usta, v tem prostorčku pa je četrtnak potoval z leve strani ust na desno stran, pa pod jezik, pa na nebo. Nena-doma, ko sem veselo poskakoval z ene noge na drugo, pa krone ni bilo več v ustih.

Najprej sem začudeno obstal, ugibaje, ali mi ni padla iz ust, medtem ko sem razmišljal o koščku čokolade, ki ga bom kupil zanjo.

Spomnil sem se, da ust nisem niti odprl. Vseeno sem naredil nekaj korakov nazaj in kakor pes obvohal tla s pogledom.

Od groze sem otrpnil.

Sedaj sem se spomnil, da sem se celo malo davil, ko je krona zlezla vame.

Oblile so me solze in stekel sem jokaje domov ter začudenima staršema povedal, da sem ravnokar požrl krono.

Kakšno krono? sta hotela vedeti.

Petindvajset par, sem zajokal, ki mi jih je dala Levarjeva teta, ker sem ji pomagal devati polena v peč.

Šele zdaj sta doumela, da sem požrl četrtno dinarja, ki je bil kar velik.

Jézсна, se je prestrašila mama in odložila potičko.

Ukazala je očetu, naj jo brž odnese, potičko, k Levarci v peč.

Ampak krona, ki je bila nekje v meni, ni premaknila očeta na pot z vzhajano potico. Le-ta je čez čas padla skup, kakor da bi bila brez duše.

Iz želodca mi je že prismrdel v usta duh po kovini.

Kaj pa zdaj? je rekla mama. Takoj k dr. Čehu; takoj izpirat želodec!

Izpiranje želodca sem razumel, ko da mi bo dr. Čeh iz trebuha izrezal želodec, le-tega pa izpral v umivalniku, potem pa mi ga bo spet zašil nazaj, ko bo iz njega izbrskal petindvajset par.

Ne pustim! sem se zgrabil za trebuh. Trebuh je moj.

Dr. Čeh je silno smrdel po karbolu in je vedno imel tisto grdo lastnost, da mi je vedno tiščal v usta kako žlico, da sem se davil. Zmeraj mi je rad gledal v žrelo grla. Govoreč, ja, ja, vneto je.

Oče je medtem že razbobnal po vsej baraki, da sem požrl velik novec. Prec so pribrenčale sosede, ta je svetovala to, druga drugo; ene so bile za to, da bi vtikal v usta prst toliko časa, da bi krono izbruhal, ampak prej bi moral kaj pojesti in popiti.

Še na misel mi ne pride, sem vpil, jesti in piti ja, bruhati pa ne!

In ena od teh barakaric se mi je ponudila, da mi bo ona zarinila svoj prst v žrelo.

Jok! sem ji rekel in pokazal figo.

Ja, kaj pa naj naredimo, je zatarnala mama, izprati želodca ne pusti, bruhati ne . . .

Darmollll, se je spomnila Kelihova mama. Jaz jih imam dovolj.

Kaj pa je to, darmol? sem vprašal.

To je . . . to je . . ., je začela prijazno pojasnjevati, majhen košček čokolade, ližeš ga, dva, tri koščke in potem greš kakat mehko in hitro, razumeš; seveda boš moral na kahlico, da bo mama slišala in videla, če bo kronica padla iz tebe ven ali ne.

Ne grem na kahlo! sem se razpenil. Sploh ne.

Boš šel pa na krožnik, se je zarežal Kelihov Tonček, ki je to ceremonijo ves čas spremljal.

Tudi na krožnik ne, niti na zlatega ne, sem vpil.

Zdaj pa konec komedije, se je razpenil v bes še oče, potegnil iz hlač pas, ga položil predse na mizo in začel ostró in trdó spraševati: Greš k dr. Čehu, da ti izpere želodec?

Ne grem!

Boš žrl darmole?

Bom.

Zdaj pa sam povej, kako naj vemo, če nočeš iti na kahlo, ampak na stranišče, ali je šel denar iz tebe ven ali ni šel.

Tonček se je smeje se oglasil: Roko bo nastavil, a ne, Zvonko?

Daj mu no mir! ga je krcnila mama.

Začel sem pretakati grenke in kisle solze.

Boš šel na kahlo? je spet trdo vprašal oče.

Pa ne tukaj, sem bruhnul.

Kje pá, se je oglasila Kelihova mama, kje pá, Zvonko, na stranišču boš opravil na kahli, samo potlej boš poklical mamo . . ., ko bo v kahli.

Kupčija je bila sklenjena, odšli so po darmole, ki sem jih čakal z veliko nestrpnostjo. Prepričan sem bil, da so darmoli železni prsti, ne pa čokolada.

Naposled sem jih dočakal. Bili so res čokoladke v zelenem škroniceljčku. Le da so bile te čokoladke bolj grenke kot tiste iz trafike.

Navodila za uživanje so bila na škroniceljčku z zelenimi črkami od-tisnjena.

Najprej sem izliral enega, drugega pa sem moral vzeti šele potem, ko sem zaužil hrano, tretjega pa malo pred spanjem. V zalogi so bili še trije.

Če bo kaj, je naročala mama, glej, da me zbudiš.

Velika, sinja nočna posoda je stala točno pod lučjo, kakor da bo namesto mene kakala luč.

Na to posodo bi moral takoj sesti, brž ko bi me pognalo.

To se je tudi zgodilo na veliko soboto proti jutru. V trebuhu me je prebudilo gromozansko grgranje, pretoki tekočin, glasovi, nato pa sem komaj še pritekel do nočne posode.

Iz mene je lilo kakor iz temnih oblakov.

Naenkrat pa sem slišal, kako je iz mene na dno nočne posode cenknil denar.

Streljanje na nočno posodo je bilo tako silovito, da je privabilo iz postelje mamo. Vsa nakremžena je prišla v kuhinjo. Saj je smrdelo ko sto vragov. Prosil sem jo, da me pusti pri miru, a je bilo vse zaman, prilepila se je ko muha.

Šele čez kake pol ure je bilo streljanja konec. Obrisal sem se v sestriino plenico. Mama je pridelek pokrila z lesenim pokrovom in vse skup odnesla nekam ven. Ko se je spet vrnila, je držala med dvema prstoma mojo krono. Ponudila mi jo je, a so me popadli želodčni krči. Dušil sem se kot obseden od potrebe po bruhanju.

Mama je denar naglo vtaknila v žep in mi ga ni več omenila, mene pa je le pustila v miru, da sem se še nekajkrat napel in stresel od krča.

Že takoj zjutraj in potem cel dan so me v baraki proslavljali kot narodnega junaka, saj sem bil edina in prva žrtev okupacije; saj sem s tem, ko sem pojedel krono, skrnil pred okupatorjem grb Kraljevine Jugoslavije.

Temu norčevanju sem nasedel in sem se šel še sam hvalit k sestričnima, da sem narodni junak.

Farna cerkev pa je bila na samo veliko noč dosti premajhna, da bi bila sprejela vse, ki so prihiteli k maši, skoraj pol svetišča so napolnili italijanski vojaki, ki so vsi šli tudi k obhajilu. Nad tem sem bil nepopisno začuden. Prvič, kdo jih je spovedal, drugič, kdo jim je lahko odpustil strašen greh, saj so ja uničili meni domovino. In to, kot vem, je smrtni greh.

Ženske pa so šepetale, ko smo odhajali iz cerkve, da tako pobožnih ljudi, kot so italijanski vojaki, še niso videle. Vsi so prejeli sveto obhajilo, vsi, niti enega ni bilo, ki ne bi bil pristopil.

V meni pa je kar vrelo, kako neki so ga mogli prejeti.

Pod cerkvijo, okoli Čopa, pa je bilo polno teh dobrodušnih vojačkov s klobuki in peresi, mnogi od njih so imeli črne srajce in za pasom zataknjene nože, svetle kot ogledalca. Najbrž so se vanje gledali, ko so se brili.

Otroci smo se ustavljali ob njih, ker so nas vojaki ogovarjali. Nismo jih razumeli, a prijateljstva smo vseeno sklepali, oni pa so nam pripenjali značke s sekirico in bačkom drv. Vsi smo jih imeli. Šele doma so nam starši razodeli, da so to fašistični emblemi in da jih moramo takoj odstraniti.

Zahtevali so, da jih odvržemo v stranišče.

Bil sem zelo žalosten, ko sem zvedel, da sem bil eno uro fašist, a to žalost je nekako le odtehtala pot na stranišče, kjer je po spustu značke v gnojnico, odmevnil iz nje »cef«.

Na velikonočni ponedeljek, ko smo šli še zadnjič počastiti kuliso božjega groba v cerkev, je tam stal lepo izrisan angel, skala groba pa je bila odvaljena.

Vsako leto enkrat Jezusa ubijemo, sem razmišljal, ko sem gledal prazen grob.

Ko sem tako razmišljal in gledal v velikega angela, je pristopila Uhanova Poldka s tisto belo mrežico čez oči ter mi pošepnila: Takole, vidiš, bo vstala nova Jugoslavija, iz smrti, čas ni važen, kdaj, zdaj je v grobu in v grobu se trpi, pride pa se iz vsakega ven — in to živ. To si zapomni. Pa tudi tisto, kar vam je Marija zapustila v zvezkih za spomin.

In ko da ni bilo med nama nič, se je rahlo poklonila angelu in izginila iz cerkve. Šla je pokonci, kakor da zaseda ona Belo in ne Italijani.

Največje presenečenje pa smo doživeli čez teden dni, ko italijanske vojske ni bilo nikjer več, niti enega samega vojačka ni bilo več mogoče srečati.

Bili smo silno zbegani. Vsi po vrsti.

Italijane je čez teden dni vzela slana.

Zdaj bodo pa prišli Nemci, je rekla moja stara mama, ta, ki se je rodila v svetem Bleiburgu in je tako rekoč čez noč postala prava Nemka. Tisto z Italijani je bil samo predujem. Zdaj pa pridejo oni. V glasu pa je imela še en glas, ki se ga je dalo slišati: Zdaj pa pridem jaz, pazite.

Začelo se je temno in boleče čakanje Nemcev.

Nastala tišina nas je rezala kakor diamant.

Pozno popoldne pa se je res razneslo: Nemci s svojo motorizacijo so na cesti. Prodirajo proti Brezjam, Kranju . . .

Najprej smo nejeverni prisluhnili, če je res kaj brnenja v zraku.

Bilo ga je celo preveč.

Nikogar nisem vprašal, če jih smem iti gledat, otroci smo se dobesedno iztrgali staršem in noben materin glas nas ni mogel več privleči nazaj iz daljave.

Kot ponoreli smo tekli šumom motorjev naproti.

Ob Ažmanovi hiši, tik državne ceste št. 1, pa smo otrpnili; res so prihajali v valovih, s topovi, priklenjenimi na tovornjake, na tovornjakih

pa so vzravnano in s puškami med kolena ter čeladami na glavi sedeli policisti, žandarji, letalci, topničarji in vojaki.

Znašel sem se kot gledalec ob Kraguljnikovem Korelčku, čevljarju, ki je moji mami vedno poravnal obnošene pete in krpal luknje mojih sandal. Niti besede ni spravil iz sebe. Ko se je le napasel nad hordami, ki so se valile, pa je le odznil dosti glasno: Sramotno je, da gledamo to! Se izrinil iz gruč in odšel.

Mi pa smo kljub sramoti gledali dalje. Vmes med tovornjaki so se pojavili blindirani avtomobili s kupolami in topovi, povešenimi predse, iz kupol pa so se razkazovali v črno oblečeni strelci in nas pozdravljali s salutiranjem.

Čez čas se je zaslišal boben, ki je udarjal gromovit ritem, kakor da prihaja po Lukanovem klancu velik pogreb.

Bum, bum, bum . . .

Burum pupumpum pum!

Tej grozi pa se je kmalu pridružila druga. Krik, dolg, kakor skovik sove.

Koraki pehote so udarili, tla so se stresla, in bataljon, poravnani v štiri stope, se je premikal kot scela.

Godba je zaigrala in strumno korakajoči so zapeli Ein Lied.

Drli so se ubrano, čustveno, da je ganilo celo mačke, ki so po žlebovih spremljale svojo okupacijo. Edino te so se na to petje žalostno odzivale.

Mi pa, ki smo nenaveličani spremljali zasedbo svoje domovine, izdane in poteptane v tla, smo bili kakor hipnotizirani.

Korakajoči Nemci so to dobro videli.

Mislili so zelo jasno in razločno: Kdor nas vidi, tudi nekaj vidi, strah se mu bo naselil v sami riti. Tam ima vsak strah svoj udobni domček.

V dnevih, ki so potem sledili, so začeli ljudi, ki so bili v kraju v stari Jugoslaviji pomembni, klicati na določena mesta, od tam pa so jih začeli z vlaki odvažati v neznano.

Vlak, ki se je ustavil tudi na Javorniku, je bil zelo dolg, nanj pa so morali tisti, ki so bili obkroženi s stražo. K tem smo želeli pristopiti mi, ki smo ostali, in jim kaj podariti, ker smo vedeli, da odhajajo v izgnanstvo.

To so bile prve selitve v Srbijo.

S solzami v očeh smo šli od vsakega transporta nazaj proti baraki. Prav nihče ni vedel, ali ne bo jutri tudi sam izgnanec s punkeljnom.

Mnoge so tudi zapirali v begunjsko graščino. Tam pa so začeli tudi že streljati.

Naenkrat nisi vedel, ali boš izseljen ali ustreljen.

Maš na Koroški Beli, ki se je čez noč preimenovala še v Karner Vellach, je bilo konec.

Do preklica nobene več, je bil ukaz.

Ivan Dobrovoljec, moj veroučitelj, bi se bil lahko umaknil na varno vsaj v Ljubljano, kakor se je bil župnik Žigante v Lesce, a je le premogel toliko morale, da je počakal narod Goetheja in Schillerja, ki mu je potem namenil eno svojih največjih krutosti — selitev z majhnim kovčkom v roki in s kolarjem za vratom.

Biti izseljen je pravzaprav biti na silo izkoreninjen iz duha življenja, ne iz zemlje, in pomeni za vsakega, ki je s tem prizadet, morda smrt, nikoli pa mirnega bivanja, pa najsi ga tam, kamor koli ga že izženejo, ogrejejo s samim soncem.

Moj veroučitelj se je znal celo v takem trenutku pošaliti z mano, ko je sprejemal nase eno najhujših bolečin, bolečino izseljenca.

Ko sem mu dal v slovo roko, mi jo je stresel, kakor da spim, rekoč, no, Zvonko, koliko je bogov. Vedel sem že, da je eden, a sem pokazal tri prste. Objel me je, se zasmeljal in mi šepnil: Potreboval jih boš; vse tri.

In Slovenski Javornik se je poslej imenoval tudi še Jauerburg, Jesenice pa Assling.

Z naše barake so sneli hišno številko 104 in cestico preimenovali Industriestrasse 12.

Vsak zaselek so prekrstili, sprva to tuje ime ni imelo nobenega posebnega vpliva na nas, sčasoma pa se je kakor tetoviran vbod zalezal v kožo in začel delovati z vidnimi znamenji svojega zla.

Ko je nova oblast pozaprila določeno število ljudi, druge pa še držala v negotovosti, sem nenadoma prejel vabilo, iztipkano na pisalni stroj, in to prvo v svojem življenju. Jasno, da so ga odprli starši in mi ga prebrali: Hitlerjugend me vabi kot Pimpfa na Dienst, ta Dienst pa se bo vršil na Apellplatzu pred bivšim Krekovim domom na Asslingu ob 1330. Kolikor se vabilu ne bi odzval, bodo odgovorni starši.

Heil Hitler!

Edi Dostal

Mama in oče sta bila iz sebe.

Iz te nemške omake sta hotela priti čim bolj nedotaknjena, ker sta bila prepričana, da bo okupacije že čez kak mesec konec, zdajle pa takole vabilo z grožnjo, ki je dobro zadela.

Upreti se Dienstu je pomenilo upreti se Hitlerju.

Nadvse pa ju je žalilo, da je grožnjo podpisal sosed, mulc, ki je v Kraljevini Jugoslavije vneto telovadil pri sokolih, orle pa zasmehoval z ajmohtarji.

No, pa tudi v našem sorodstvu se je nekaj podobnega kotilo. Mlajši mamin bratranec Metod je kar čez noč zginil v Velden, kjer so nekolicinaj bolj odrasle mladince, kot sem bil jaz, uniformirali, jim podelili čine v obliki raznih firerčkov, čin pa so označevale vrvice raznih barv, visele pa so jim od epolet do naprsnega žepa. Najvišji čin je imel tisti, ki je imel belo vrv, najnižja pa je bila zelena in rdeča: mladinci s temi čini so bili priganjači.

In prav v času, ko se je bližal dan prvega Diensta, se je vrnil iz Veldna mamin mlajši bratranec. Bil je tako vesel samega sebe, da se je prišel svoji teti pokazat, kako so ga tam okrancljali s črnimi žametnimi hlačami, rjavo srajco, nožem in vrvico Fenleinführerja.

Kaj pa naj to pomeni, Metod? ga je vprašala mama.

To pomeni to, je odgovoril, mlajši bratranec.

Torej si hitlerjanec?

Bratranec je malo pomislil, nato pa zdihnil, ko da se dolgočasi: Če ti tako praviš, potem sem hitlerjanec.

Kaj pa jutri ali pojutrišnjem, se je zajedla mama, ko bo prišlo do preobrata? Kaj boš pa potlej rekel, da si?

Zabij ti v kišto tvojo Jugoslavijo in jo pošlji po Savi v svoj Beligrad, svojemu Petrčku. Točen naslov za to pošiljko pa boš dobila na gestapu, je revsknil mlajši bratranec, se obrnil in besneč odšel.

Dienst smo imeli najprej na Apellplatzu, kjer so nas najprej vse popisali, razdelili na oddelke raznih Scharführerjev. Takoj smo začeli vaditi tudi razne komande v nemščini kot: Stillgestand, rührt euch, nach links nach rechts, hinlegen, auf, rufen ... (plazi se).

Že naslednjo sredo pa smo odšli na Merco, hrib blizu Jesenic, in se lajhali tam celo popoldne.

Firerčki so nas učili peti tudi divje pesmi, kot tisto, Gegen Engeland ali Rossemarie.

Ko smo pesmi speli, smo se jih učili še korakajoč in se vedno pridrli iz gmajne v mesto kot jesiharji. Možaklja je dobesedno odmevala od naših divjih dretij.

Za konec Diensta nas je vedno pričakal Stammführer Hans, oblečen v črno uniformo z belo naramno vrvico in samokresom v futroli.

Na Apellplatzu so se morali številni oddelki Hitlerjeve mladeži postrojiti, kakor tisti iz eses na nürnberških dnevih, ko jih je nagovoril sam Führer, glava je morala biti natančno za drugo glavo, rame za ramenom, črta čoveljskih konic ali pa bosih nog je morala biti ravna kot tesarska vrvica. To opravilo je bilo vedno zelo zamudno in firerčki so tekali tik nas kakor naščuvani volčjaki, lajajoč povelja. Šele ko je bilo to postrojeno, kakor so nalagali predpisi, je sledil raport Sacharführerjev najprej Fenleinführerju, mlajšemu bratrancu moje mame, ta pa je smel pred samo sveto obličje Stammführerja Hansa, toda na določeni razdalji, kjer je izkričal v nemščini številke sodelujočih na Dienstu.

Ko je moja mama nekoč drugič na samem obdelala tega čudnega bratranca kot nemškega psa, je ta psovko prenesel, a si izmislil krvavo maščevanje nad mano. Oddelčnemu vodji, kjer sem bil jaz kot Pimpf, je naročil, naj vadi tako imenovano »rupanje« (plazenje po tleh). Kdorkoli naj bi se upiral ali jemal vajo neresno, te naj izbere, oddelek pa odda drugemu Scharführerju, in te, upornike, naj potem sam toliko časa goni po poligonu, dokler ne bo vse na njih strgano.

»Rupanje« oziroma plazenje po trebuhu je bila najbolj neprijetna vaja na Hitlerjugend Dienstu, bil si, če že ne strgan, pa vsaj umazan od temena do petá.

A kot sta se bila dogovorila moj mali striček in Scharführer, je slednji začel to sredo prav s to neprijetno vajo. Vsi so se predpisano metali po tleh, prav nihče ni poskušal zabušavati, vsi so se plazili, zvijali, migali z zadnjicami kakor krokodili na suhem, le jaz sem resnost in prizadevnost zamenjal za ležernost in posmeh. Zanašal sem se na maminega mlajšega bratranca oziroma malega strička.

Tedaj pa je Scharführer ustavil vajo in se zapiknil vame.

Ti!

Kaj je?

Sem!

Abteilung, halt! je zakomandiral in poslal vse sodelujoče sedet v senco, kjer so si urejali obleke in si čistili umazanijo. Te je potem prevzel drug Scharführer, kot je bilo domenjeno.

Jaz sem stal pred njim, kakor ne bi smel. Mlahav, posmehljiv, saj je bil Scharführer eden iz kaplanovega nedeljskega vrta, in to prav tisti, ki je napréj molil, ob začetku in ob koncu.

In tudi tikala sva se. In če bi Kraljevina Jugoslavija potrajala še kako desetletje, bi bil Scharführer pel novo mašo. Zdajle pa je vpil name, da sem saboter in da me bo izselil skupaj s starši v Srbijo.

Rekel sem mu: Ne lomi ga, no!

Was, vas, se je drl, ti boš mene tikal, pezdé aus Jauerburg — hinlegen! Auf, marsch, marsch!

Počasi sem se sesedel pred njim v predpisani ukaz.

Aber nein, nein, je vpil, das ist ja kein hinlegen!

In se je sam sprožil po tleh, da bi mi pokazal, kako se moram jaz. Padel je kot spodbito drevo.

So! Und jetzt aufstehen . . . Auf, marsch, marsch . . .

Še vedno sem se mu posmehoval in igraje, kakor kozliček, stekel upočasnjeno, pridvigovaje noge, kakor da me ovira krilo.

Prav ta hip pa se je od nekje vzel Edi Dostal, tisti, ki je mami in očetu grozil v pozivu za Dienst, in začel rjoveti name, da sem pes, ki ga je treba hinrihtati. In ta psovka me je zazibala, kakor da sem dozorel sad,

na katerega se je usul sneg in ga obtežil. Začel sem se metati po tleh in se plaziti, vstajati, teči, tudi tja, kamor mi firerček Dostal ni ukazal.

Dobre pol ure je trajal ta eksercir, dokler nista oba postala čisto hripava od besa nad mano. Pustila sta me za nekim grmom čisto raztrganega, opraskanega, krvavega, hlipajočega, strtega in obupanega do konca.

Na meni ni bilo prav nič celega. Prebičan sem bil od ostrih tal in glogovih grmičev. Koža je krvavela, srajca je bila zrezana na trakove.

Takega se me je čez čas prišel ogledat tudi mamin mlajši bratranec. Prepričan sem bil, da me bo začel prijazno in prizadeto spraševati, zakaj neki se mi je zgodila ta krivica in kdo mi jo je storil. Bil sem prepričan, ko sem stal ves jokajoč pred njim, da je sedaj prišel moj čas maščevanja. Da bo rod, iz katerega oba izhajava, le spregovoril prizadeto, in da bova oba poravnala račun s Scharführerjem.

Mamin bratranec pa je le rekel: Pojdi domov, tak, kakršen si — Heil!

Pobegnil sem spred njega, jokajoč, iz mene je vrel jok kot živ ogenj.

To je bilo krvavo jokanje. Ljudje, ki so me videli in slišali, ko sem tekkel proti domu, so mislili, da me je pač kdo tako grdo in po krivici premlatil, ker me je dobil na svojem vrtu.

Doma je sledilo zgražanje, umivanje, preoblačenje. Jok se mi ni hotel poleči.

Zvečer pa je mama le stopila na Senožeti, kjer je ta njen sorodnik prebival. Brenkal je na kitaro, ko sta se spogledala. Čisto mirno ji je razložil, da sem se sam metal po tleh, po trnju in kamnih iz notranjega besa do ... Adolfa Hitlerja.

Mama mu je pljunila v obraz.

Medtem pa so se nemški žandarji in policaji že razlezli po Javorniku-Jauerburgu, kakor da so tu doma.

Na Savo, kjer smo se kopali mi iz barake, so prišli tudi oni, v oddelkih, kajpak, zložili orožje v piramide, se slekli, zložili svoje gvante drugega ob drugem, kakor da so že položeni v krste, in se ukaje dotikali s podplati ledeno mrzle Save, ki je bila v tistih časih travnato zelena, prozorna in le sem in tja rdeča — kadar so pač spustili vanjo »paco«.

Mi iz barake smo bili na eni strani, oni pa na drugi, vmes pa je tekla reka kakor meja.

Nemci so bili beli kot kislo mleko, črno poraščeni, nekateri med njimi tetovirani s kačami, in na videz prav tako srečni kakor mi, saj je bilo poletje v svojem blazno sinjem razcvetu; drhtelo je smrekovje, smola, voda in prod.

Gledali smo drug drugega, mi nekolikanj utišani, oni pa brez zadrege. V tem kratkem času, od aprila do julija, so nas utišali s pogostimi selitvami

in streljanji naših ljudi. Vse to se je še vedno nadaljevalo. Ker je to postal naš vsakdanjik, smo se tega nekako že privadili.

Vrhu tega je potekala vojska tudi z Rusi. Pred Mulejevo gostilno je NSDAP imela svojo oglasno desko, kjer so v propagandne namene razpeli zemljevid s strašansko veliko državo. Po tem zemljevidu so se pomikale bučike z majhnimi zastavicami v globočino te zelene države. Delo premikavca zastavic je opravljal Teplijev Johan.

In prav v tem zmagovitem času za Nemce se je na Javorniku raznesla novica, da je nekdo do smrti ustrelil Koritnika, gozdnega čuvaja. To je bil vitek, siv stavec, z brki, kakršne je nosil Franc Jožef. Počili so ga (ali ga je) ob Marijinem znamenju na Poljanah.

Strašno.

Koritnik je moral nekoga po gozdovih iskati s svojim lovskim pihalnikom, ga našel, ta pa ga je pri streljanju malo prehitel. Z luknjo v srcu so starca potem brez velikega žalovanja pokopali. Pogrebcev je imel vsega tri.

Za naslednji nemirni sunek na Javorniku pa je poskrbel Finžgarjev Johan, ki so ga v lastni pritlični hiši na Poljanah obstrelili nemški policisti. Baje je bil Johan že gošar oziroma po nemško bandit. Po vsej verjetnosti pa so Johana petokolonaši imeli na piki, ker je bil znan domoljub, in preden so ga zgrabili, se jim je izmuznil, nekaj časa se je skrival v svoji nedograjeni hišici, deloma pa se je že s prvo partizansko četico pomikal po obronkih Možaklje, s tisto najbrž, ki je vohljaškega Koritnika tudi pospravila.

Ranjenega Johana so potem odpeljali v Begunje, kjer so ga nato ustrelili.

Johanova smrt je vzvalovala cel kraj.

Zadeve na Javorniku-Jauerburgu le niso šle tako kot na zemljevidu z zastavicami.

Nekje pri Šentvidu nad Ljubljano so ustrelili Nemci Tičkovega očeta, tistega, ki me je učil verouk.

Tiček in njegova mama sta hodila vsa strta po Javorniku, oblečena v črno.

Doma pa sem ujel, da je Radio London sporočil to pa to.

Staro mamo pa je tudi začelo minevati, da bi se še hvalila, kako je rojena v samem svetem Bleiburgu.

Z vse bolj pogostimi streljanji in selitvami je bila nemščina z našega duhovnega jedilnika grobo črtana.

Radio London je začel delovati kot injekcija.

Prvi, ki smo začutili, da so Nemci izgubljeni, smo bili prav mi, preprosti ljudje.

S koncem avgusta, dobesedno z 31., je poletja v tej ozki dolini navadno zares konec. Močna luč sonca tega dne začne pešati, vrtnine in sadje sicer dozore, a ne več v pravi sončni svečavi, ampak v nadomestku le-te. Od nekod se natepó oblaki, usuje se dež, ki preide v snežne plohe. Dan je odslej podoben krmežljavemu pasjemu pogledu do naslednjega poletja, ko se spet razžari v zlato podobo.

Prejel sem novo tipkano vabilo, to pot za v šolo.

Bil sem žalosten, mislil sem, da bodo počitnice trajale do konca vojske.

Mama me je začela spravljati v red. Umili so me, počesali in me s srcem v hlačah namesto v prsih poslali v šolo.

Od vsepovsod so se zgrnile trume otrok in čemeran zrak se je razvedril, dobil je dušo.

Napolnili smo staro in novo šolo. Tekajoče nove učiteljice so nas imele že na seznamih.

Najbolj nas je zadelo to, da smo bili vsi degradirani za en razred niže.

Učiteljice so sicer učiteljice, vse imajo za bregom isti cilj, do katerega te morajo pririniti, za to so plačane, a te, ki so nas pričakale, so bile pravi primerek grdote. Zelo verjetno prav zato, ker so nas sovražile, saj smo bili v globalnem političnem smotru nacizma namenjeni za nižjo vrsto bitij: za čistilce greznic v rajhu, za hlevarje, dimnikarje, smetarje.

Dih prezira, ki je mečkal te obraze v trdoto, je vel ta prvi dan in vse naslednje dni z isto dosledno ostrino.

Za upravitelja smo dobili starejšega učitelja, ki je znal slovensko. Opazili smo, da je mož invaliden. Težave je imel z zapestji. Z desnega mu je cel čas uhajala ura in jo je lovil v dlan. Zdelo se mi je, da precej neveselo nosi svojo folksdojč značko in da ni preveč rad odzdravljaj, ko smo ga pozdravljali z dvignjeno roko. Najbrž je bil kot bolnik že dolgo naveličan tega sveta, ali pa je bil celo prikrit nacist, ker ga je leta 1942. nenadoma zmanjkalo in ga je zamenjal zajedljivi Hubert.

Prvi vzgojni poduk, ki smo ga dobili od naše Mitzi, zariple in z debelušnim pogledom, kakor da jo Turki nasajajo na ošiljen kol, je bil, da je »unser Gruss Heil Hitler«.

In ti »unser grusi« so se pojavili v tiskani obliki na durih vseh prodajal.

Nikjer več ni bil zaželen dober dan ali dobro jutro, marveč Heil Hitler.

Seveda smo »hajlali«, kakor smo na kratko imenovali ta obvezni pozdrav, le naše grde učiteljice. Mitzi je bila še posebno ogreta in stroga. Če si jo recimo spregledal, ker je bila pač v bližini Uhanove Poldke in te je bilo sram »hajlati«, si se lahko nadejal, da te bo poklicala, nagnala nekaj korakov v odstojanje in zahtevala, da se ji približaš z dvignjeno roko. In to pred množico ljudi. Ti so te opazovali kakor žebliji, zatolčeni v desko.

Ni bilo kaj, moral si dvigniti roko v heil in izgovoriti še presveto ime.

Ker so nas na Dienstih HJ že obdelali oziroma polomili v upornosti, ni bilo težko, če si bil nenadoma zgrabljen še od učiteljice na sredi ceste.

A četrtega septembra so tudi na Koroški Beli, tik za šolo, počili strelji in med talci sta bila meni dva še posebno draga človeka, Kraguljnikov Korelček, čevljar, in oče naše Sonje, pravzaprav »moje« Sonje, v katero sem bil že v prvem razredu tako zaljubljen, da sva imela oba drug z drugim kar nekaj resnih težavic. Jaz bi Sonjo najraje pojedel, tako luštkana je bila. V ušeščku je imela zlate uhanе, čelce pa se ji je svetilo kakor zglajen marmor.

Zdaj pa so ji Nemci privezali h kolu očeta, in še Korelčka, ki me je tako rad dražil prav s Sonjo, in ju oba ustrelili.

Ti strelji so nas vse pretresli.

Sonja je od tega dne postala čisto voščena in nepopisno resna. Na ustih ji je odcvetel smeh, tako lep in rdeč kakor znamenita monaška vrtnica. V črni bluzi, ki jo je poslej nosila, je bila podobna moji stari mami. A zdaj sem jo imel še bolj rad.

Ubogega Korelčka pa so ustrelili, ker je bil komunist.

Z odhodom teh dragih ljudi v večnost je na Javorniku začelo primanjkovati nečesa, česar se ne da izraziti.

Vsak človek je luč, eden večja, drugi manjša. Kraji dobivajo štiri svetlobe: sončno, lunino, zvezdno in človeško. Glavni sta dve, sončna in človeška. Če zmanjka prve, umreš, če zmanjkuje druge — umiraš.

S smrtjo teh talcev smo začeli usihati tudi otroci.

Začeli pa so se spreminjati tudi starši, bilo jih je vsak dan manj.

Okupator je torej vedel, da s streljanjem dobrih ljudi jemlje tistim, ki so ostali, eno od pglavitnih svetlob.

Izgovor, da so talci povračilo, je laž.

Čez kak mesec po tistem, ko so Sonji ustrelili očeta, je potrkalo na vrata našega razreda. Mitzi je šla ven in se čez čas vrnila z naročilom, naj Sonja pobere vse svoje stvari in odide domov.

Vsi smo onemeli. Še Mitzi je dobila nekakšne mrjaščeve lise v obraz.

Sonja je spravila skup svoje zvezke, oblekla rdeč plašček, si zavezala rutko in rekla vsem — zbogom.

Zbogom, smo polglasno zapeli za njo.

Zaslutil sem, da je Sonja pričakovala to slovo od nas. Zelo verjetno ji je mama vnaprej povedala, naj se ne ustraši, če bodo prišli ponjo v šolo, ker po ustrelitvi očeta lahko pričakujeta izselitev.

Da bi Mitzi odgnala moro in zapolnila praznino, ki je zavezala za odhodom nežne Sonje, nas je začela spraševati pošteevanko tako naglo, da smo komaj sledili izgovorjenim številkam.

Brljajala je celo uro.

Naslednji zob, ki so ga izpulili iz našega razreda, pa je bil precej nepričakovan. Bila je moja sestrična Fanika.

Prav tako je iznenada »klopfen« po vratih kot pri Sonji.

Mitzi je zavpila: Ruhe!

Stopila k vratom in nenadoma jo je kar potegnilo ven iz razreda.

Vedeli smo, da bo spet kdo odšel v izgnanstvo.

Kdo le?

(Tudi pri odgonu Sonje Mitzi dolgo ni hotelo biti v razred.)

Razločili smo, po glasovih, da morata biti pred durmi eden ali dva moška.

Začeli smo se tresti kot šibje v vetru. Niti eden ni bil varen pred tem, da ga ne bi izselili.

Moja mama že zavoljo tega, ker je mlajšemu bratrancu pljunila v obraz, drugi pa bogve zakaj.

Na naših obrazih se je oglasila svetloba trpljenja. Vsak je imel nekakšen greh pred Adolfom Hitlerjem.

Polotile so se nas bledice raznih odtenkov, nervoza, tresenje in nemir. Vsak, ki se je kaj razumel na občutek krivde, bi v vseh nas odkril nepopisno nahajališče nasprotnikov okupacije — in še česa.

Nazadnje se je kljuka le zganila in nas usmerila v zvezke pred seboj.

Mitzi je vstopila in hreščeče zaklicala: Fani Zlamnig, zupacken!

Sestrična je zvenela v hipu, kakor da je kot roža, vržena na žerjavko.

Ja, ja, du, Zlamnig! je ponovila Mitzi, ker je bila sestrična za trenutek negotova.

Mučno mi je bilo gledati Faniko, kako se potiho joče in pospravlja v aktovko čitanko in s čitanko vred prelepo zgodbo o Hansel und Grätzel, ki sta se »verlieren sich in Wald«.

Šepnil sem: Fani! In ji podrobil v slovo z roko kakor z mokro perutko.

Ni me slišala, ni me videla, preveč so ji solze zalivale pogled.

Ko je bila Fani pred vrati, pa se je le še obrnila in rekla vsem: Adijo.

In Mitzi je spet zahtevala, da smo »multiplizieren«.

Številke, kot vse kaže, zapolnjujejo razredčene vrste ljudi; čimveč števil, tem manj ljudi.

Mitzi je zapazila, da sem se ovedel, da sem tudi jaz Zlamnig in da ne sodelujem pri »multiplizieren«, ampak da se ukvarjam z zelo bolečo stvarjo, s svojo izgubljeno prihodnostjo.

Kasneje, ko sem bil zaprt v Begunjah, in so sem in tja še koga ustrelili, sem z žalostjo ugotovil, da ni razlike med streljanjem v Dragi in tistim trkanjem na vrata razreda 1941. in 1942. Tudi tisto tedaj je bila moritev.

A zadnjega za izselitev so prišli iskat Tička, drobnega fantka z belimi lasmi, kateremu so očeta ustrelili v Šentvidu nad Ljubljano.

Tudi on je, kakor Sonja, pričakoval, da bo moral svojo drago Koroško Belo v kratkem zamenjati za kako nemško mesto.

Imel sem še to smolo, da sem oba, njega in mamu, srečal, kako ju je gnal žandar.

Tiček je peljal voziček in na njem petdeset kil, kolikor so izseljenci smeli vzeti s sabo.

Ustavil se je, ko sva prišla skup, mi dal roko, rekoč: Zvonko, adijo.

Žandar je molčal.

Hip nato pa se je zaslišalo spet drobljenje peska pod kolesi.

Pogledal sem za odhajajočim Tičkom. Bil je v črni pelerinici, mama pa v plašču, skoraj do gležnjev. Izginila sta za ovinkom, jaz pa sem še dolgo stal in vdihoval z dušo njuno podobo za spomin.

Nečesa pa si še danes ne znam razložiti: bolj ko so bili Nemci močni, predrzni in pripravljeni na vse, bolj so bili v bistvu šibki in izgubljeni.

To so čutili tudi sami.

Če si se recimo srečal na samem z okupatorskim vojakom, je iz njega zavela globoka človeška želja, da bi pokleknil predte in te prosil odpuščanja za vse, kar so storili. A brž ko sta bila skupaj dva, sta bila že psa, ki grizeta in ubijata.

Vojski še ni bilo videti konca.

Zapadel je sneg. Veliko snega.

Zima nam je prinesla živilske nakaznice najrazličnejših barv, od rdečih, na katerih ji pisalo Brot 500 gr, do plavih za Fleisch (meso) 50 gr, rumene so bile za maščobo, predvsem margarino in maslo, bele za sladkor, rožnate pa za južno sadje. Družina je prejela še tako imenovane pike za blago in tobak.

Ko je mama preračunala, kaj nam Nemci dajejo za mesec dni, je izračunala, da od tega ne moremo ne živeti in ne umreti; to, kar so nam okupatorji dajali za štiri ljudi, je v stari Jugoslaviji zadostovalo komaj za enega človeka za dvajset dni.

Vse te lepe papirje je raznašal blokfirer.

Hranila nas je torej stranka NSDAP. In samo ona je odločala, ali bomo ustreljeni, izseljeni in hranjeni od naslednjega meseca.

Naša bridka usoda se je spreminjala kakor smer dima v polju.

A odločitve o nas so jim le pomešali taki, kot je bil Finžgarjev Johan, ki se ni pustil kar tako zvezati in ubiti.

Nemci so znali to na poseben način ceniti. Vsaj s silnim strahom in krvavo odločnostjo, ki pa je rodila na drugi strani pogum in prezir do lastnega življenja. Prav zavoľjo tega prezira so morali vse prenesti na kasneje, ko bo narod bik zvezan oziroma izčrpan od slabega hranjenja in garanja.

Na živilske nakaznice pa ni bilo prav nič zajamčeno, če se nisi postavil v vrsto in čakal ure dolgo za mleko, sadje, meso. Na živilske nakaznice niso bili le še zobotrepci, pecilni prašek in vanilijev sladkor.

Za meso smo morali ponavadi v vrsto že ob eni zjutraj. Redkokdaj si bil prvi, pa čeprav si vstal tako rano. Vselej so bili pred tabo vsaj še

trije, prva med prvimi pa vedno Revnovka, bila je abonirana na vsa prva mesta, kakor danes Stenmark. (Naj mi oprost, uboga ženica!)

Zdaj si pa zamislite, koliko ur smo prestali v vrstah, če so odpirali šele ob osmih. Tudi po sedem, osem, devet za košček pustega konja ali vola.

V trgovinah in mesnicah so imeli enega najetega samo zato, da je strigel odrezke in preračunaval grame mesa ali maščobe.

Edino folksdojčerji so imeli vsega na pretek, toliko vsega, da so se pred našimi očmi redili v prave prašiče za zakol.

Hanzi, ki ga še vsi bolj ali manj poznamo, in katerega oče je bil Zellenleiter, je imel v razredu dolžnost nekakšnega zaupnega Mitzinega podaljška, kadar le-te ni bilo. Vpil je na nas po nemško ali v nemščini, kakršno uporabljam tudi jaz v tem spisu sem ter tja, ker me spomin na vse to zanese v slovenski »jidiš«. Naša imena je Hanzi zapisoval na tablo, jih brisal, znova zapisal, kakor smo pač kričé od njega zahtevali.

Bil je pravzaprav res le Mitzina krpa.

Šolo smo se pa šli bolj tako, z »multiplizieren«, kadar so selili sošolce in je zevnila praznina za njimi, sicer smo pa celo večnost ponavljali prirodoslovne teme: Das Reh, Der Wolf, Der Bär und Eisbär, Der Fuchs, Der Maulwurf . . . Od vseh teh tem sem vedel le naslov in morda dva začetna stavka, temu primeren pa je bil tudi letni uspeh.

Nekako sem začutil, da je morala biti Mitzi v Nemčiji deklina s ceste, pobrana na kaki raciji in po kratkem postopku predelana v učiteljico, namenjeno verjetno za Poljsko, a jo je sreča potisnila na glavo nam.

Kmalu pa je NSDAP ugotovila, da z generacijo naših očetov še ne bo dokončne rešitve Oberkraina in da bodo morali v prihodnje resno računati tudi na nas, ki smo člen v delavski verigi. Prišli so do prepričanja, da nas morajo česa naučiti, ne pa le »multiplizieren« in Das Reh und der Fuchs. Znati bomo morali več, če bomo nadomestili pri strojih naše očete. Zato je z novim šolskim letom leta 1943 stopil v razred prijazen učitelj namesto Mitzi. Kar zazijali smo, ko se nam je predstavil po slovensko, rekoč, da je Fritz Winkler.

Zažujnjali smo.

Prvič po dveh letih slišimo v razredu slovensko!

Fritz je govoril s tistim značilnim grlnim r, s kakršnim govore vsi Korosci.

Nemci so po dveh letih le pogruntali, da ne gre brez uporabe slovenščine pri pönemčevanju.

Fritz naj bi bil nekakšna naša popotna palica, da bi srečno priromali v Tretji rajh.

Pouk je stekel na nivoju, ki je od tedna do tedna dal tako izjemne rezultate, da si je Fritz kar vpričo nas mel roke. (Drugi pa skrivši.)

Fritza pa smo imeli tudi radi, saj smo začutili, da je pravi učitelj, če ne celo profesor. Znal nas je z ljubeznijo pripraviti do učenja. Tiste stare, oguljene prirodoslovne teme, ki mi dve leti niso in niso zlezle v glavo, sem obvladal do zadnjega »artikla« v štirinajstih dneh. Pa ne le jaz — vsi.

Fritz nas je igranje navadil deljenja z decimalnimi števili ter neizmerno mnogo geometrije, tudi v skrivnost gotice nas je popeljal.

Prej kot v enem letu je postal naša druga Marija Banko.

Vsakokrat smo ga spremljali domov, stanoval pa je v hiši, kjer je pek Škrinjar imel mlekarniški lokal in kjer je »štempliral karte za Butter«. To je bilo nad Kósmačevo gostilnico tik ob reki Javornik.

Bil (in ostal) pa mi je Fritz Winkler skrivnosten prav do sedajle, ko ga opisujem. Včasih sem ga toliko časa čakal, da sva šla samá na Karner Vellach (Koroško Belo). Tokrat sem mu zaupal, sevé, ne svojih misli, ampak misli staršev in Radia London, da bodo oni (Nemci) vojsko zgubili in da bo moral on od tod. Fritz se niti malo ni čudil, ko je to slišal, tudi me ni spraševal, kje sem to zvedel, čutiti je moral, bolje kot jaz, da ni tu doma, da ponemčuje in da sem mu povedal globoko resnico, ko sem mu rekel, da bo moral od tod. O vsem tem sva se pogovarjala po slovensko.

Čisto druge vrste tič pa je bil njegov kolega Hubert, ki je leto prej nadomestil starega, invalidnega upravitelja. Ta ni znal niti ene besede slovensko in je bil ves pasji. V njem je deloval duh iz Goebbelsovega propagandnega stroja; bil pa je, kot Fritz, izvrsten učitelj.

Z obema smo večkrat šli na Kres na nekakšen športni dan, se šli tam vojsko oziroma partizane in Nemce, kjer so bili slednji vedno premagani (okepani). Med tistimi, ki sta bila okepana, sta bila vedno Fritz in Hubert.

V začetku 1944. pa sta oba dobila vpoklic za v vojsko. Prav nič nam nista skrivala, kam bosta šla. Fritz nam je lesketajočih se oči povedal, da odhaja v Russland.

Bili smo žalostni, on in mi.

Fritz je bil videti več kot samo to, bil je strt.

No, povedati pa hočem tole: 1944. sem bil že tako ponemčen po Fritzovi zaslugi, da sem najprej pomislil po nemško, preden sem spravil iz sebe slovensko besedo.

V enem letu sem ob dobri metodi postal, najsi sam to hotel ali ne, nemško govoreči Slovenec.

Čez dva dni smo Fritza z lesenim kovčkom pospremili do vlaka, bilo je mrzlo in povsod je ležal sneg.

Čutim, da je šel Fritz v Rusijo past. Skoraj bi dal roko v ogenj, da se je nastavlil ruskemu ostrostrelcu, da ga je poknil; Fritz je bil dober, predober človek, da bi pobijal, pa čeprav nas je vse bolj ali manj uspešno ponemčil. V njem je bila slovenščina kljub vsemu temeljni jezik, vrhu katere je kot mah pognala nemščina. Prepričan pa sem, da se je rešil Hubert in morda je še vedno kje živ in spoteguje svoj noo-jaaa.

Pa še malo k živilskim nakaznicam.

Potrebno je dodati še to, kar je postalo za tiste čase posebej značilno: iti na kmete in prositi od hiše do hiše.

Kakor na notranji ukaz smo se lačni razlili do Brezij in Gorjuš s steklenico v cekarju. Šli smo od vrat do vrat in prosili mleko, korenje, krompir. Kmetje so od vsega tega dali radi samo korenje in krompir, mleka pa ne, ker so ga raje dolivali pomijam za svinje, da so se zredile.

Spominjam se, da so za košček slanine želeli dobiti od mame pike za blago ali tobak, nekateri so jo pa spraševali celo po zlatu, rjuhah in kovtrih.

Neredko se je mama od takih vprašanj razjezila in vprašala nazaj, če vedo, odkod prihajava. Vedeli so, da z Javornika in da stradamo tam gori, pa tudi tega so se dobro zavedali, da smo neusmiljeno v njihovih rokah. Kakor bolhe.

Kolikokrat so iz kuhinje pridišale prate, klobase, mleko, žganci koruzni!

Požiral sem sline, ali pa jih cedil kot pes.

Oni pa so naju spraševali po zlatu.

Ob takih srečanjih sem do Nemcev premagal gnev, porasel pa je do lastnih ljudi, tako bridko sva bila včasih z mamu zdelana od številnih presunljivih ponižanj.

Kadar sem šel sam na feht, sem hodil od kmečkega doma do kmečkega doma in lagal, da imam v Begunjah zaprtega očeta, hotel sem ganiti kako staro mamco, da bi jo hitreje pobral domu s steklenico mleka ali prašičjim suhim parkeljcem, ali da bi mi nalila v skodelico mleka in mi dala krožnik žgancev.

Niti ena mi ni verjela. Vsaka me je ošvrknila s pogledom kot z gajžlo in mi nasula le suhega, sladkega sadja.